

LBRIS

We know
books

MARIN PREDĂ

Imposibila întoarcere

Ediție stabilită de Alexandru Preda
Prefață de Eugen Simion

Fișă biobibliografică și referințe critice
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX SERV

Coperta: Dana Popescu

Coperta I: Paul Klee, *Marele vis*, 1929

Tehnoredactor: Ecaterina Pislă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**PREDA, MARIN**

Imposibila întoarcere/Marin Preda; ed. stabilită de Alexandru Preda; pref. de Eugen Simion; fișă biobibliografică și referințe critice de Lucian Pricop – Ed. a 6-a – București: Cartex Serv, 2023

ISBN 978-606-9098-23-3

I. Preda, Alexandru (ed.)

II. Simion, Eugen (pref.)

III. Pricop, Lucian (ed. șt.)

821.135.1

© Elena, Nicolae și Alexandru Preda.

© Editura CARTEX SERV pentru prezenta ediție.

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- e-mail: comanda.cartex@gmail.com
- O.P. 4, C.P. 184, București

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Eugen Simion)	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	19
<i>Referințe critice</i>	21
<i>Notă asupra ediției</i>	35
Imposibila întoarcere	
Reflecții asupra prezentului	39
Reflecții asupra viitorului	41
Despre evazionism, literar și social	46
Fatalitatea relației	49
Iată țăranul!	53
Cărțile deasupra apei	56
Neobosita inventivitate a tipului infect	59
Spiritul primar agresiv și spiritul revoluționar	61
Scriitorul și marile seisme	68
Câți oameni cunoaștem?	71
Perspectiva de a deveni moralist	74
Compromisul cu prietenii	77
Compromisul cu ideile	80
Obstacole în calea lecturii (I)	84
Obstacole în calea lecturii (II)	87
Obstacole în calea lecturii (III)	90
Un semn de întrebare	94
Despre actualitatea lui I.L. Caragiale	99
Ce ne spune Orion?	108
Ciudatele obiceiuri ale bucureștenilor	111
Sadoveanu sau plăcerea de a scrie	116
Un coșmar	120
Bătrânul învățător	124

Șerpi pe hârtie	131
Un nou scriitor	135
Farmecul uitat al teatrului	140
Agresivitatea la volan	143
Cititorul neînfrânt	147
Societatea agrară și umanismul	151
Câți oameni ne vor hrăni	154
Utopie modernă	157
Ora despărțirii de un prieten	160
Un cetățean care scrie	163
Sperietori de ciori	168
Confesiuni	171
I Un învățător ciudat	173
II Marea călătorie	177
III Falsul librar	183
IV Fuseseră acolo examenele mai grele?	188
V Stâlpul de foc imaginar	192
VI Profesorii	195
VII O oră de istorie	199
VIII Violența	202
IX Despărțirea neștiută	206
Reflecții risipite	211

Tema povestitorului
Imposibila întoarcere
Cum am scris Risipitorii
Făcătorii de cuvinte
Adevăr și închipuire
Însușire pierdută
Cum scriem
Când scriem cea mai bună carte
Contribuție de istorie literară
Riscul scriitorului și al cititorului său
Noutatea tipurilor umane
Despre Intrusul
Despre teatru
Polemică
Circuitul universal
Creație și morală
Ce vom citi mâine?
Cărți și eroi
Scriitorul și cuvântul

PREFAȚĂ

Imposibila întoarcere (1971, ediția a II-a completată, 1974) a apărut mai întâi în revista „Luceafărul“ (în cursul anului 1970) sub forma unui interviu în serial luat de Adrian Păunescu („Marin Preda răspunde la o întrebare“). Strângând răspunsurile într-o carte, Marin Preda a selectat ceea ce a găsit de cuviință din textele sale, eliminând întrebarea și adăugând alte însemnări, mici eseuri, portrete. Așa a procedat și în alte cazuri. Am un exemplu la îndemână: în 1968, după apariția volumului al II-lea din *Moromeții*, i-am propus autorului un *dialog* (un dialog, nu un interviu) și a acceptat, nu fără oarecare ezitare. Îmi amintesc bine împrejurările și argumentele lui, dar și ale mele. Scrisesem despre roman și, după câte mi-am dat seama atunci, ceea ce scrisesem plăcuse prozatorului, pentru că, într-o zi, după-amiază, ne-a făcut o vizită (mie și lui Lucian Raicu, G. Dimisianu și Valeriu Cristea) în redacția „României Literare“. Părea satisfăcut de atitudinea noastră: în afară că scrisesem pozitiv despre carte (cel puțin în ceea ce mă privește), toți criticii din redacție – de nu mă înșel – plus seniorul Șerban Cioculescu, colaborator permanent al revistei – toți, zic, îi luasem apărarea după ce, în revista „Luceafărul“ (condusă de Eugen Barbu, adversarul incoruptibil al lui Marin Preda), romanul *Moromeții II* fusese pur și simplu negat, desființat, lichidat. Omul și opera. Marin Preda venise, probabil, acum, să ne mulțumească, dar nu așa, direct („vă mulțumesc, domnilor, sunt foarte mișcat de atitudinea dvs. curajoasă, dreaptă etc.“), ci în felul lui, pe ocolite: a intrat, ne-a întrebat ce mai facem, ce se mai întâmplă în viața literară, avem cumva necazuri în familie, căci lucrurile grave se întâmplă întâi în familie etc... Abia la sfârșit, când s-a ridicat să plece,

LIBRIS

We know
books

IMPOSIBILA ÎNTOARCERE

REFLECȚII ASUPRA PREZENTULUI

În zilele noastre o țară în care locuitorul ei câștigă mai puțin de o sută de dolari pe lună este numită cu dispreț țară subdezvoltată. Cum ai spune despre un om a cărui inteligență nu răspunde la un anumit test că e întârziat mintal! Cine a hotărât să fie numite astfel majoritatea popoarelor lumii? Și cine a decis ca suta asta de dolari să devină, pentru un imens număr de oameni, o obsesie? Oare înainte de apariția acestei sute de dolari oamenii nu trăiau fericiți?

Un poet spaniol din generația mea, pe care l-am cunoscut fugitiv aici la noi, avea fruntea încrețită de o neliniște și indignare care i se întipăriseră pe figură parcă pentru totdeauna. Ședea la masă și abia se atingea de feluri, în timp ce colegii săi români, spre a nu-și dezminți latinitatea, erau sau păreau veseli nevoie mare, ca și când ar fi vrut să spună că alții au motivele lor să-și încrețească frunțile, în timp ce noi, le „aranjăm“ noi pe toate și n-avem de ce să ne îngrijorăm. Recunosc că filozofia asta nu e lipsită de temeie, deși ar trebui puțin reconsiderată. „Aranjarea“ asta ne costă, în momentele de răscruce, vieți omeștești. Asta nu mai e „aranjament“, ci tragedie. Mi se poate răspunde, printr-un eseu filozofic, că e o trăsătură specifică a poporului nostru să ocolească denumirea dezastrelor și să facă haz de necaz. Da, așa este. Numai că pe spinarea acestei filozofii unii dintre noi am prins obiceiul să facem haz și când nu e cazul, și atunci când treburile ne așteaptă și gunoiul s-a adunat maldăr

la ușă și nu mai putem ieși din casă. Ce mai e de râs într-o asemenea situație?

Să revin însă la spaniol. „Domnule, a început el cu o grimasă parcă de disperare, după ce i-am pus o întrebare pe care o pun adesea străinilor: care e situația țăranilor din țara lor? Domnule, eu sunt țăran de origine și vara asta am petrecut-o la ai mei. Sunt indignat: nu-i mai recunosc. Își pierd demnitatea. Mândria lor... își pierd mândria! Nu mai muncesc ca să-și câștige existența, ci ca să-i întrețină pe străini... Să câștige dolari! Citesc în presă că își oferă la cele mai scăzute prețuri din lume camerele lor, peisajele lor, potecile și mormintele lor. Își dărâmă frumoasele lor case și construiesc peste ele altele, care seamănă cu hanuri... infame hoteluri... birturi și industrii, pentru ca posesorii de dolari din întreaga lume să vină la ei, să se simtă în largul lor și să mai vină și la anu... Sunt revoltat, domnule... Sunt gonit din propria mea țară... Sunt un om fără țară, n-am unde să mă mai duc...”

Și poetul spaniol se opri din vorbit și expresia chipului său deveni tragică. O simpatie adâncă mă năpădi pentru el, cu toate că-mi dădeam seama că în starea sa de spirit era și ceva din exagerarea dinchișotească a vestitului hidalgo. Încercai deci să-l aduc pe terenul realităților. „Domnule, îi spusei, înțeleg că o mare rușine s-a abătut asupra plaiurilor dumneavoastră natale. Dar în schimb puteți fi mândri că ați scăpat în felul acesta de o altă rușine, poate mai mare: nu mai sunteți subdezvoltați. Am citit recent că Spania a depășit nivelul fatal și a intrat în rândul țărilor ai căror locuitori câștigă mai mult de o sută de dolari pe lună. Gata! Ați câștigat! Sunteți dezvoltați! Victorie! Rușinea a fost spălată. Mândria spaniolă...”

Dar tragicul poet, după ce mă ascultase câteva clipe și pesemne dându-și seama că i se cântă același cântec pe care îl auzise și răsauzise până la saturație, își întoarse privirea în sine și încetă să mai fie atent la spusesele mele.

REFLECȚII ASUPRA VIITORULUI

Astăzi, fiul meu (șase luni!) a vrut să mănânce globul pământesc. Cititorul să fie liniștit, nu voi divulga cu ajutorul literaturii viața intimă a băiatului, scriindu-i rânduri „pentru adormit“, sau, în vreun roman, „sfaturi pentru fiul meu“ ețetera. Întâi, pentru că ignoranța e o stare care trebuie trăită la vârsta necesară, ca o protecție împotriva a tot ce o poate lua înaintea experienței, adică a inteligenței precoce. Și apoi, libertatea, acel sentiment divin de triumf care ne stăpânește când privim cerul și pădurile, numai în anonimat fășnește parcă atât de coplesitor din ființa noastră. Asta nu înseamnă, firește, că neanonimii sunt înlănțuiți, ci doar că ei au, vorbind în jargon științific, o genă de adaptare în plus la o anumită activitate publică. Dacă fiul dumneavoastră n-o are, de ce să-l nenorociți atentând la anonimatul lui, în care el e stăpân fericit pe un avion, pe o locomotivă sau pe un transatlantic? Un băiat, călare pe un excavator pășitor, care înfige în moloz cu zgomot și manevre julvernienne dinții cupei uriașe de metal pe care o manevrează de sus, sau un tânăr inginer monteur, care așteaptă un tren cu piese împachetate, fără viață, cărora el urmează să le găsească subtilele ghivente, să le îmbuce și să facă astfel să apară, strălucitoare de frumusețe și de putere, turbina și generatorul de curent care va lumina orașul – ce-și poate dori mai mult un părinte pentru fiul său?

Așa gândim, noi, părinții! Dar ce vor gândi ei, copiii, când vor fi în stare de a gândi? m-am întrebat văzându-l cum se uită,

cu o expresie de încântare extremă, spre globul pământesc de pe biroul meu. Culorile lui frumoase îl atrăgeau și a întins mâinile spre el. Cred și eu, am gândit, e frumos pământul nostru, culorile lui sunt adevărate, nu e nici o iluzie, ne place și nouă, nu numai ție. Și i l-am dat să văd ce face cu el. L-a apucat foarte strâns în brațe și, o dată luat în posesie, după câteva clipe în care uimirea lui s-a întors înapoi de unde ieșise, l-a dus la gură și a vrut să muște din el.

Ei bine, i-am spus, asta să n-o faci, chiar dacă soarta te va împinge să ajungi cuceritor. Pământul nostru nu e nici de luat în posesie de o singură persoană și nici de înfipt dinții în el și mâncat. Mai trebuie și la alții, nu e numai al tău!

Și i-am luat, enervat, globul nostru terestru din brațe. Da, mi-am zis, dar când va fi cu adevărat pe mâna lor, ce vor face din el? Unii se mândresc în mod stupid văzându-i pe copii jucându-se de-a rachetele și de-a cosmodroamele, zicând că vor face și vor drege cu ele prin cosmos, că asta e o mare ispravă, ca și când isprava asta n-am fi început-o noi, și ca și când nu ne-ar trebui un secol de aici înainte să ne gândim dacă drumul pe care am apucat este sau nu cel bun, și dacă nu e, să lăsăm acest mare semn de întrebare copiilor noștri, să răspundă la el și să oprească energic, dacă asta va fi concluzia la care vor ajunge, cursa care se impune omenirii nu știm de către cine și ne turbură mințile.

Degeaba citește un posesor de automobil că, în frumoasa dimineață în care el se pregătește să plece și să-și petreacă *week-end*-ul la iarbă verde, o sută dintre cei ca el au deja certificatul de deces în buzunar, iar pe câteva mii îi așteaptă deja rotilele în care își vor petrece restul zilelor, sau cărjele care le vor înlocui picioarele. Nimeni, citind acest adevăr al statisticilor, nu se va duce speriat la C.E.C. și va da altă destinație banilor pe care îi strânge pentru mașină. Deși ardeleanul, mai înțelept parcă, are o vorbă:

*dacă vrei să more
cumpără-ți motore...*

Și nimeni, având deja acest *motore*, nu se va duce să dea un anunț la mica publicitate: vând Fiat 1300, stare excepțională, ducă-se pe pustii! Nici semnatarului acestor rânduri nu-i trece prin cap să facă așa ceva. Acei o sută de morți săptămânal și acele câteva mii de grav răniți sunt alții, nu noi. Sunt persoane abstracte, ființe fără chip și formă, care numai lor o să li se întâmple astfel de pocinoage, pe-acolo, prin Franța, nu nouă, aici, în România.

Ce legătură are asta cu cosmosul? ar putea să mă întrebe cineva. Cucerirea spațiului extraterestru și a planetelor este visul milenar al omenirii. Cum o să ne oprim de a o mai face? Are legătură, fiindcă face parte din același sistem tehnic care a creat și automobilul. Și dacă, așa cum ne arată studiile, acesta din urmă ne face mai agresivi la volan, unde e progresul? „Faptul că un individ poate fi investit brusc, din chiar clipa demarării, cu o putere materială și cu o forță disproporționată față de mijloacele naturale de care dispune fără efort apreciabil, constituie o sursă posibilă de abuz“, scrie cercetătorul. Dar cei care dispun de mijloace mult mai mari? Are omul destulă minte ca să stăpânească forța colosală pe care inteligența lui iscoditoare a descoperit-o?

Am citit și am recitit în acești ani de câteva ori admirabila carte de o mie cinci sute de pagini a ziaristului american William Shirer despre *Cel de-al treilea Reich, de la origini până la cădere*, într-o traducere franceză, care mi-a plăcut așa de mult, încât simt un regret că divulg aici această lectură parcă numai a mea. Am avut sentimentul, și am fost gelos să citesc parcă un al doilea „război și pace“ al timpurilor noastre, scris pe bază de documente, căzute în mâinile armatei americane, vârate în cutii și lăsate să zacă undeva în arhivele secrete ale statului american. Bravul ziarist, care trăise mulți ani la Berlin, adus de meseria lui, le-a cercetat cu pasiune și a avut talentul de sinteză necesar să scrie nu cincisprezece mii de pagini, cât ar fi putut fi tentat, ci de zece ori mai puțin, având deci, asemeni unui mare romancier, intuiția atât a limitelor curiozității și atenției cititorului, cât și a

limitei interesului pe care îl poate stârni un astfel de subiect despre care s-a scris atât de mult. Expunerea este simplă și autorul posedă puterea de a se abține de la comentariile la care ar fi fost un european ispitit. Format la școala „faptului“ la care fuseseră formați scriitorii străluciți ai generației sale, W. Shirer se mulțumește cu o singură idee pe care studiul documentelor i-a inspirat-o: avea în față arhivele unor cuceritori. Atât. Să povestească deci lugubrele lor fapte (fiindcă vor fi lugubre, documentele o dovedesc), urmărind această idee simplă și purtat de experiența sa directă pe care i-a prilejuit-o șederea chiar în acei ani în Germania... Iar nouă să ne dea posibilitatea să medităm liber asupra lor.

E greu de înțeles. De ce, după primele anexări, a Austriei și a regiunii sudete, care limitau cuceririle germane la teritorii locuite de germani, și acceptate în mod laș de către celelalte puteri, Hitler nu s-a oprit? Atacul asupra Poloniei a declanșat de facto începutul celui de-al doilea război mondial. De ce a atacat Hitler Polonia? De ce adică a declanșat el războiul? Odinioară Tolstoi, respingând explicațiile istoricilor și militarilor, se întreba ce a căutat Napoleon în Rusia și nu găsea un răspuns în afara determinismului la care e supusă ființa umană îndată ce pe locul unde ea trăiește apare un mit și un mecanism care îl propagă și îl transformă în forță care supune voințele și influențează conștiințele. I se reproșează lui Napoleon executarea ducelui d'Enghien! Ce glumă! Citiți cum s-a purtat Hitler nu cu un om, ci cu popoare întregi sub ochii unei omeniri care se uita la înjosirile la care erau supuse aceste popoare ca și când n-ar fi privit-o nicidecum!

S-a întâmplat ceva care ne pune o gravă dilemă în față. Acest cuib de cuceritori, care reușiseră să pună mâna pe națiunea germană, deodată se prăbușește în conștiința noastră citindu-le faptele, în clipa când aflăm că la ideea lor de cucerire s-a adăugat, sau a fost însoțită în planurile lor, de ideea de exterminare a celor cucerțiți sau transformarea lor în sclavi, în sensul

pe care îl avea în antichitate acest cuvânt. *Idee care a fost pusă în practică.* Istoria însăși parcă stă la îndoială: să-i treacă pe acești posedați în filele ei? Intră și astfel de fapte în istorie?

Dar pe ce s-au bizuit ei totuși pornind la neagra lor aventură? Nu putem să evităm să ne gândim că s-au bizuit pe puterea armelor, a armamentului modern în general. Mașinile, ingenioasele mașini... Motoarele, ingenioasele și puternicele lor motoare au duduie pe pământul Europei și au îngrozit populațiile cu sinistrele sirene care urlau, însoțind avioanele, stukasurile lor în picaj. Göring a fost personal un bun aviator și un bun organizator al acestei arme. Cutare alt bandit ca și el a fost un mare financiar care a făcut ordine în finanțe și a redresat marca prăbușită. Un altul a redresat industria, care a început să lucreze ca un ceasornic de precizie întors bine la timp... Nici nu-ți vine să-ți crezi ochilor citind! Îți cade cartea din mână!

Fiecare secol își are dilemele și temerile lui în ce privește viitorul. Citim, râzând cu ironie, de ce se temea omul din secolul cutare că va fi în secolul următor! În secolul următor, însă, nu s-a întâmplat nimic! Și nici în cele următoare acestuia.

În secolul nostru însă s-a întâmplat. Revoluția franceză e un poem idilic față de ceea ce s-a petrecut cu noi în numai cincizeci de ani. Și copiii sau nepoții generațiilor actuale nu mai au dreptul să ia cunoștință cu ironie de temerile și neliniștile noastre. Și să zică: ia uite de ce se speriau săracii bunici!

Nu suntem săraci! Și dacă vor să nu li se întâmple lor ceva și mai rău, să se gândească bine: din moștenirea pe care le-o lăsăm, acest cult pentru mașini este el bun sau nu?!

Deturnarea atenției are consecințe enorme: Cultul soarelui, de pildă, n-ar fi mai bun, în timp ce am continua să ne perfecționăm utilele noastre mașini cu care să zburăm și în Sirius, dacă avem chef? Sau al apei, misterioasa apă din care am ieșit, mama noastră, și care înconjoară cu albastrul ei strălucitor globul pământesc?

LBRIS

We know
books

MARIN PREDĂ

VIATA CA O PRADĂ

Ediție stabilită de Alexandru Preda

Prefață de Oana Soare

Fișă biobibliografică și referințe critice
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX SERV

Concepție grafică: Dana Popescu, Mădălina Pricop

Coperta I: Vasily Kandinsky, *În sus*, 1929

Tehnoredactor: Ecaterina Pîslă

Lector: Ioana Marcu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PREDA, MARIN

Viața ca o pradă / Marin Preda; pref.: Oana Soare; fișă

biobibliografică și ref. critice de Lucian Pricop

București: Cartex Serv, 2025

ISBN 978-606-9098-47-9

I. Soare, Oana (pref.)

II. Pricop, Lucian (ed.șt.)

821.135.1

© Elena Preda, Nicolae Preda, Alexandru Preda

© Editura Cartex Serv pentru prezenta ediție

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel./fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel.: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- e-mail: comanda.cartex@gmail.com
- O.P. 4, C.P. 184, București

CUPRINS

<i>Poveste despre nașterea unei capodopere (Oana Soare)</i>	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	23
<i>Referințe critice</i>	25
<i>Notă asupra ediției</i>	41
<i>Viața ca o pradă</i>	45

1

Aventura conștiinței mele a început într-o zi de iarnă când o anumită întâmplare m-a făcut să înțeleg deodată că exist. Era multă lume în casă, ființe mari, așezate în cerc pe scaune mici și care se uitau la mine cu priviri de recunoaștere, dar parcă îmi spuneau cu ostilitate, te vedem, ești de-al nostru, dar ce faci? Atunci am auzit o voce: „Lăsați-l în pace! Na, mă, și pe-asta!“ Și cel ce rostise aceste cuvinte a luat de undeva de pe sobă o pâine mare și rotundă și mi-a întins-o. Atunci mi-am dat seama că țineam strâns ceva în brațe, tot o pâine, și că asta era cauza privirilor rele îndreptate asupra mea. Pusesem mâna pe pâinea de pe masă care era a tuturor și nu mai voiam să dau la nimeni din ea. Iar acel om, de care ascultau toți, în loc să mi-o ia cu forța, cum furioși se pare că voiau ceilalți, făcându-mă să scot răcnete, îmi mai dăduse una: „Ia-o, mă, și pe-asta!“ Parcă m-am trezit dintr-un somn. M-am uitat la toți liniștit și am pus cuminte pâinea din brațe pe masă. Nimeni nu mai m-a luat după aceea în seamă, au început să rupă din ea și să mănânce.

Din această întâmplare ar reieși că instinctele de acaparare m-au dus departe de viață, ceea ce nu s-a dovedit. Totuși aventurile vieții noastre sunt ale conștiinței, deși viața ei adevărată nu e niciodată liberă de instincte și nu o dată e neputincioasă în fața lor, în rău, dar și în bine.

N-aș putea să spun cui datorez faptul că deși am fost dat la școală la opt ani, cu scopul mărturisit de tatăl meu să învăț doar să mă iscălesc și pe urmă, asemeni fraților mei mai mari, să ar

pământul și să crească vite, totuși întreaga familie a renunțat mai pe urmă la această idee. Fiindcă în primul an abia am trecut clasa, deși m-am trezit cu uimire citind.

Atunci de ce m-au dat mai departe să urmez și clasa a doua pe care abia am trecut-o? Ulterior toți au spus că învățam bine. Dar asta nu era adevărat. Numai eu știu ce-am putut trăi în anul următor, la ce tortură am fost supus și cum soarta mea s-a decis parcă ignorându-mă. De la începutul anului nu putusem învăța nimic, nu aveam cărți. Mama îmi făcuse rost de cinci lei, mi-a dăduse și-mi spusese să-mi cumpăr cu ei „măcar *Citirea*“. M-am dus acasă la învățător, pe care l-am găsit în curte cu alții, beau cafele și jucau tabinet, și l-am strigat. A venit la gard. I-am spus ce voiam, și el a întins mâna și i-am pus în palmă mica monedă galbenă.

– Ce să-ți iau eu, zice, cu cinci lei? O *Citire* costă vreo douăzeci și cinci de lei.

– Dom' învățător, i-am spus eu atunci, care mă gândisem o clipă că ar putea da de la el restul, dar îmi spusese în același timp că nu putea să facă așa ceva, că nu eram fi-său, luați-mi un maculator să am măcar pe ce scrie, că de învățat pot să mă mai împrumut, dar de scris nu pot să scriu în caietele altora.

– Așa e, zice, bine, când o să mă duc pe la Roșiori, o să-ți cumpăr un maculator. Da' tac-tău de ce nu-ți dai bani de cărți, că nu e om sărac?

– Mă mir că mă lasă să viu și așa, darmită să-mi mai cumpere și cărți.

– Așa e, a zis învățătorul senin, și a dat creanga de măr pe sub care venise la mine la o parte și s-a întors la masă să-și continue jocul întrerupt.

În iarna aceea hotărârea tatălui meu de a nu mă mai lăsa să mă duc la școală a devenit, practic, un fapt, deși din gură nu mă oprise; nu aveam cu ce mă încălța. M-am dus doar când am putut merge desculț; și atunci am trăit acele ore de spaimă despre care am pomenit al cărei motiv da' să s-ar fi dezvăluit s-ar fi petrecut o catastrofă. Conștiința măsură proporțiile dezastrului care ar fi

urmat, iar instinctele tremurau: nu se știe ce-aș fi ajuns în viață dacă jocul întâmplării, al cărei erou eram, s-ar fi destrămat și eu nuș fi apărut în ochii învățătorului așa cum eram și nu cum, prin nu știu ce mister, credea el că sunt. Adică dintre cei mai buni... Se apropia sfârșitul anului și dascălul examina toată clasa, să vadă pe care trece, pe cine premiază și pe cine lasă repetent. Scotea câte cinci sau șase la tablă și îi asculta. Jumătate din ei parcă învățaseră ceva, cealaltă jumătate însă parcă nici nu trecuse pe la școală și atunci învățătorul începea să-i bată la palmă cu o nuia de corn foarte ageră, de care tot unul dintre noi făcuse rost. Era atât de furios încât uneori îi bătea la palmă pe toți cei care erau scoși odată, deși unii dintre ei protestau indignați că ar fi răspuns bine la întrebările puse. Așteptam tremurând să-mi vie rândul. Nu știam nimic și ascultam înfiorat plânsetele care umpleau clasa. Băieții suportau bine loviturile în clipele când le primeau, dar în bănci nu mai puteau, fluturau mâinile înroșite în aer sau și le vârău deznădăjduiți între genunchi. Plângeau cu înverșunare și obidă nedefinită fiindcă niciunul nu știa să urască, durerea lor era pură și în ea puteai ghici cel mult protestul împotriva ei, a durerii în sine, fiindcă durea, și nu a învățătorului sau a școlii, cu cărțile și istoriile ei care trebuiau învățate cu sila.

Prima zi a trecut fără să fiu scos și eu la examen. A doua zi, văzând cum stau lucrurile, în loc să fug și îndărăt să nu mă mai uit, am venit totuși la școală, deși știam ce ar putea să mi se întâmple. Nu m-a scos nici în acea zi și nici în cele următoare. Și pentru ca această întâmplare să fie dusă până la capăt, în neferescul ei, la sfârșitul anului m-am pomenit printre premianți.

Faptul uimi pe ai mei și tata nu mai zise nimic, când, în toamnă, îi spusei că vreau să urmez și pe-a patra. Dar tot nu-mi luă cărți. Încetul cu încetul însă se răspândi întâi printre copii, apoi și printre vecini, ideea că eu aș ști atâtea carte încât era clar că după terminarea cursului primar trebuia să fiu dat să urmez mai departe, la liceu sau la școala normală de învățători. Începui și eu să cred acest lucru, cu atât mai mult cu cât viața de țăran, în ciuda faptului că se petrecea într-un spațiu liber, mie mi se părea că se

petrece într-un Țarc. Dar eu nu vreau să povestesc aici „amintiri“, ci doar lucruri pe care le contemp lu și azi cu un sentiment de neliniște că s-ar fi putut totuși să nu aibă loc, și atunci nici lumina care le însoțește azi în amintire să nu fi existat...

2

Nicăieri nu a fost timp în cele o mie de pagini ale *Moromeților* să povestesc călătoria pe care a făcut-o Niculae (erou a cărui copilărie era a mea), cu tatăl său, la vârsta de doisprezece ani, la Câmpu-Lung, unde dorința lui de a evada din familie și din sat trebuia să devină un fapt. În realitate această călătorie avea să se termine cu un eșec prin care însă soarta mă ferea de o prăbușire.

Nu există ființă care să nu fie înzestrată cu instinctul primejdiei. La oameni el agită presentimentele cu atât mai mult cu cât rațiunea nu-și dă seama de nimic. Tatăl meu era posomorât și nu scotea un cuvânt mergând pe lângă cai. Nu se uita la mine, se ferea de ochii mei, a căror expresie îl împiedica, pesemne, să înțeleagă avertismentele turburi pe care le simțea zdruncinându-i credința în steaua mea. Ce eram eu? Ce putea să-i spună lui încrederea naivă a unui băiat că într-acolo unde mergeam ne aștepta lumea cu brațele deschise, să confirme adevărul înzestrării fiului din căruță, de care în sat nimeni nu se mai îndoia de mult? Și dacă toată lumea se înșela? Învățătorul acela care mă premiase fără să știu nimic murise demult și luase cu el în mormânt secretul comportării lui ciudate. El, tatăl, nu fusese niciodată convins că nu se petrecuse atunci ceva firesc. Ai mei toți știau bine că sunt un bleg, totuși de ce mi s-ar fi pus pe cap o coroană pe care n-aș fi meritat-o? Asemenea gesturi le pot face oamenii obișnuiți din prostie sau din părtinire, dar ce l-ar fi putut îndemna pe un învățător care nu era mai bun decât alții, ba chiar era mai rău, suferind de piept, și folosind foarte des nuiaua, să mă scoată din blegia mea vizibilă

și să mă împingă de la spate în fața satului? Patul său de moarte pe lângă care am trecut toată clasa și i-am sărutat mâna acestui om slăbuț, stins în floarea vârstei, cu o mică mustață neagră și cu o expresie ca de icoană pe chipul său supt de suferință, nu-mi apare niciodată în amintire fără un adânc fior: e pentru mine semn că, pe această lume, destinul orb nu e atotputernic, că hotărârile lui pot fi smulse, că fulgerul intuiției noastre îl poate abate din mersul lui implacabil. Și că, odată înfrânt, el cedează mereu netezindu-ți drumul nu fără a-ți lăsa în conștiință de fiecare dată o spaimă, semn că nu te va proteja la infinit.

Această spaimă o trăia pe drum tatăl meu, înaintea mea. El se apropie la un moment dat de botul cailor și trase căruța la marginea drumului. Alături erau o poiană și o fântână. O față desculță își spăla picioarele, apariție parcă de vis pe aceste ținuturi necunoscută cu văi adânci și dealuri uriașe. Se sui apoi lângă mine. Rămase câțva timp tăcut fără să mă privească. Îmi puse însă mâna lui mare pe picior și mă mângâie cu o milă nesfârșită pe care a trebuit să treacă douăzeci de ani ca s-o înțeleg. Apoi îmi spuse cu o duioșie izvorâtă numai din tristețea pricinuită de hărțuiala la care îl supunea de la o vreme familia noastră cu trei soiuri de copii, și pe care numai eu și mama i-o cunoșteam.

– Domnule, unde ne ducem noi acum?

Am înțeles fără să mă turbur ce vrea să spună: era oare asta drumul nostru? Ne duceam bine acolo unde ne duceam? Cine ne spunea nouă că din zecile de căruțe care se îndreptau ca și a noastră spre orașul de munte cu renumita lui școală, a noastră nu va face parte din cele care se vor întoarce cu speranțele pierdute?

– Îți pun această întrebare, a continuat el ca și cum mi-ar fi spus pentru întâia oară ceea ce avea să urmeze, când de fapt totul fusese de mult răsucit pe toate fețele, ca să știi că n-ajunge să reușești să treci din trei sute, câți am auzit că sunt înscriși, printre cei patruzeci admiși. Trebuie să fii printre cei șapte-opt cu bursă. Fără bursă nu pot să te țin!

Mi-am dat capul pe spate:

– Heeee! Și d-aia ai tras tu căruța la marginea drumului!! Din mers nu puteai să-mi spui, heeee!

Și l-am arătat cu mâna ca să-l mai vadă și alții și am continuat să behăi.

– Nu, că putem să întoarcem caii și să ne ducem acasă! a zis el atunci cu simplitate, vrând parcă, cu o ultimă efortare, să rămână în mijlocul acestei simplități care ne-ar fi izbăvit de toate grijile și de toate temerile. Spunem că n-au mai fost locuri și gata. Altfel îți închipui ce rău o să fie. Ce-o să te faci tu, cum o să te arănești? Lăsând la o parte faptul că n-o să se poată să nu-ți pese de toți proștii care or să râdă de tine.

Mă uitam la el și ca totdeauna glasul cu care îmi spunea aceste cuvinte mă făcu să înțeleg mai puțin ceea ce spunea. Cum o spunea, asta era uimitor. O veșnică surpriză. Reieșea în acele clipe că lumea n-ar fi atât de greu de suportat, dacă n-ar fi împănată cu proști. Ei, ce-o să fac? Sunt eu în stare, așa ca el, să nu-mi pese de ei? N-o să fiu, cum o să fiu? Sunt un copil, puțini sunt cei care cu adevărat se pricep să le facă față. Și atunci?

– Și ce vrei tu acum de la mine?

– Te întreb. Știi?!

– Ce să știu?

– Cum ce să știi? Păi despre ce vorbim noi aicea? Știi tu carte?

Am tăcut. Cum puteam să-i alung îndoielile? Să-i spun că știu să rezolv ecuații de gradul întâi sau că știu toată istoria Evului Mediu așa cum se predă ea în clasa a doua de liceu?

– Ia spune-mi tu mie, aici, a zis el atunci tresărind parcă și el însuși că această idee nu-i venise mai de mult în minte, care sunt bogățiile țării?

Vroia să mă examineze el, să audă cu urechile lui că știu și să se liniștească.

– Care sunt bogățiile țării? Eeee! Heeee!

Și l-am arătat iar cu mâna, să fie martori și alții, și să râdă și ei de întrebarea lui. A început să râdă el însuși, redevenind senin și a pus mâna pe hături. Convingerea mea îl subjugase.

La Câmpu-Lung am ajuns pe seară și am tras sub șoproanele unui han. Era frig, am început să tremur, m-am învelit cu cerga, care nu ținea însă deloc cald.

– Ce e cu tine? m-a întrebat.

– Tu nu vezi? i-am răspuns eu cu dinții clănțănind. Mi-e frig, pune dulama pe mine și ia cerga asta de-aici.

Mi-a adus să mănânc doi mici și mi-a pus o ceașcă cu țuică în mână.

– Bea și tu, zice, mi-o dădu mocanu' ăsta de-alături. A tras și el cu căruța cu noi, e de prin Răchitele. Are și el un copil să-l dea la școală. A venit cu el în căruță și cu un butoi, eu zic că are o sută de chile. Ei, adăugă el, pot eu să fac față? Se duce și dă la unul și la altul și țuică și bani și admitem cazul că și băiatul e bun. Între tine și el nu-l alege pe el?!

N-am putut nici să mănânc, nici să beau și nici nu mai auzeam bine ce spunea. Dimineața m-am trezit mirat că nu prea îmi simțeam greutatea corpului. Știam ce e, dar această boală, frigurile, îmi trecuse de mult și niciodată nu mă apucaseră toamna, ci totdeauna în iunie. Nu i-am spus tatălui meu nimic, nici nu prea credeam că sunt iarăși frigurile, de astă dată am mâncat bine și starea aceea de slăbiciune mi-a trecut.

Am plecat la școală. Curtea era imensă, plină de copii și de părinții lor. Vederea mocanilor cu pălăriuțele acelea ca niște ceanuri și cu pantalonii de aba albă strânși pe picioare m-a înveselit și am uitat că fusesem aseară bolnav. Tatăl meu însă era din nou îngrijorat: se adeverea ceea ce auzise, în timp ce el mai crezuse poate că n-o fi adevărat și că n-or fi avut toți ambiția să-și dea copiii aici și nu în altă parte: păreau nu trei sute, ci parcă o mie.

Programul din ziua aceea, după cum citirăm pe un afiș, era apelul și vizita medicală. Nu trecu mult și ieși un ins care ceru foarte autoritar să se facă liniște, după care începu să ne citească